

Данијела Р. ПЕТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 9. 11. 2023.
Прихваћен: 29. 2. 2024.

МОТИВИ СМЕХА, ШАЛЕ И КОМИЧНЕ СИТУАЦИЈЕ У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Традиционално поимање епске поезије као својеврсне усмене историје једног народа, епских јунака као националних херојских узора, и озбиљни, свечани тон певања оставили су мало простора за хумористичке мотиве. Они се ипак спорадично појављују нпр. у оквиру ситуационих и комуникационих формула разговора и реаговања на књигу или изречено. Рад ће покушати да протумачи специфичност значења мотива смеха и шале, који у оквиру строгих законитости јуначког погледа на свет добијају другачији смисао. Такође ће један сегмент истраживања бити посвећен проучавању комичних, мада нетранспарентних, црта појединих јунака и комичних ситуација, које настају када се јунаци нађу у нетипичним или мање херојским околностима.

Кључне речи: смех, шала, комика, хумор, формула, епска песма.

Пре два века, приређујући збирке српске усмене поезије у ондашњој Липисци, тзв. лајпцишко издање, Вук Караџић је у предговору првој књизи, између осталог, оставио и драгоцену запажања о старости, природи, жанровским одликама и начину извођења народних песама (Караџић 1824: XV–LXII). Утврђујући тада, и данас актуелну, жанровску дистинкцију женских, мушких и песама на међи, наводи да се женске песме певају „само ради свога разговора, а јуначке се пјесме највише пјевају да други слушају; и зато се у пјевању женски пјесаме више гледа на пјевање, него на пјесму, а у пјевању јуначкије, највише на пјесму” (Караџић 1824: XVII). Овакво запажање, у коме се, кад је реч о епици, дочарава извођачка ситуација и истиче значај садржаја, приче, поруке намењене слушаоцима, врло је блиско „емском” поимању епске поезије као усмене историје српског народа и завештања о херојским националним узорима. Отуда је природно да ова озбиљна тематика, обременена важним националним задатком, фиксирана епским десетерцем и пропраћена свечаним тоном гусала, није била пријемчива за хумористичке мотиве. Узвишеност и патос епске радње нема много сагласности с ведрином,

* petkovic.danijela@yahoo.com

комиком и необавезношћу шале, али, парадоксално, мотив смеха у српској епској поезији уопште није редак¹, иако се односи на индивидуалан смех и не подразумева Бергсонов „одјек“, „заверу са смејачима“ и „споразум“ са другима (Бергсон 2004: 11). Јунаци наше епике се веома често смеју – потајно, кришом или чак гласно, грохотом, а тај гест има бројне нијансе значења.

Овај мотив фреквентност дугује уклопљености у неколико распрострањених ситуационих и комуникационих формула које се тичу јунакове реакције на речи саговорника, доспелу књигу (Детелић 1996: 127), девојачку лепоту. Још је уочљивије када се мотив смеха надовеже на уводну формулу вечере с мајком (карактеристично нарочито за Марка и Јевросиму), учествујући потом као почетни импулс за даљу изградњу читаве композиционе схеме, која се развија као исповест, сећање, прича о томе зашто се јунак насмејао (СНП VI, 22; МХ II, 40).

Реаговање благим смешком или јасним смехом може сигнализирати радовање због повољних вести: „А кад виђе што му књига пише, / На књигу се гротом насмијао.“ Или: „Књигу штије, а на њу се смије.“² Добар глас се најчешће везује за мегдан, јунак прижељкује борбу и не скрива радост кад добије изазов да у њу крене. Милошу Стојићевићу се „живо срце смије“ што ће отворити мегдан (СНП IV, 32), Пеарник „од драгости на коњу се смије“ пред бој на Дрежнику (СНП VIII, 37). Истицање велике радости због предстојећег окршаја у функцији је карактеризације јунака, поготово ако је усамљен у својој намери и контрастиран уздржаним или плашљивим саборцима. Тако реагује и љуба хајдук-Вукосава, делија девојка која прерушена у јунака ослобађа мужа: „А кад књига у приморје дође, / Заплака се и сестра и мајка, / Љуба му се гротом насмијала (СНП III, 49). Колико је уобичајена јунакова веселост због борбе, показују и рефлекторски коментари жена када тумаче његово осмехивање. Слутећи шта значи синовљев осмех, мајка Симе Витковића каже: „Отклен књига? Ватром изгорјела! / Те се сине осмјехујеш на њу“ (СНП VI, 81). Љуба Николе Кнежевића покушава да докучи шта брине њеног господара, закључује посредно и тако индиректно открива конотацију мегдана у јуначком свету: „Каква ти је голема невоља, / што л' ти сузе од образа ваљаш? / Мејдан није, лице ти с' не смије?“ (ПЦХ, 128)

С друге стране, упадљиво, фреквентно и пренаглашено смејање, смејање „гротом“, „грохотом“ има и своје ритуалне корене јер, по принципу симпатичке хомеопатске магије (Frejzer 2003: 28–48), треба да обезбеди срећан исход. В. Чајкановић је на примерима из религијске праксе разних народа показао да је смех обележје горњег света, манифестација живота и животне снаге, магично средство против демонског света, зла и смрти (1994а: 305–306, 311).³ Отуда не чуди што бројни епски актери прибегавају гласном

¹ В. Чајкановић је сматрао да мотив смеха у нашој епској поезији није толико чест и да се епски јунаци нерадо смеју (1994: 292). Ипак, ово тврђење је тачно само ако се смех сматра еквивалентом хумора, комике, што није типично за нашу епику.

² Супротна реакција на приспелу књигу манифестована је кроз исто тако учесталу формулу: „Књигу гледа, горке сузе лије“.

³ Потврду проналази и у једној епској варијанти о смрти цара Уроша (СНП VI, 14), у којој калуђер говори Урошевој мајци да никако не сме да плаче, већ да треба да се смеје (Чајкановић

смеху, пројицирајући будући срећан исход ритуалним хотимичним оптимизмом, а тај грохотни смех има исту функцију као и гласно изговорена реч, која магијски обезбеђује остварење намере, успех.⁴ Тако Секула војвода, бежећи пред турском потером, призива победу комбиновањем ритуалне радње, магијског смеха и наглас изговорених речи:

Освртао се Секула војвода
Преко свога рамена деснога,
Насмеја се, поче бесједити:
„Мили Боже, да чуднога гробља
Што ће бити данас од Турака!”
(СНП IIр, 74)

Према веровању, на десном рамену је светац, анђео, предак заштитник (Чајкановић 1994б: 289–294). Њега Секула има у виду кад се окреће надесно, истовремено везујући поглед за одређено место на ком прижељкује погипију, гробље Турака. Такав развој догађаја магијски привлачи свесним кршењем забране освртања, која важи при проласку поред сваког нечистог места, као и при повратку с гробља (Кулишић и др. 1970: 227; Бандић 1980: 137–138). Све појачава гласно изреченом жељом и смехом који треба да донесе срећан исход и победу живота над смрћу.

Из истог разлога радост праћена смехом понекад може бити лажна, одглумљена. На раним развојима културе то је била уобичајена појава, смех је у извесним обредним ситуацијама био обавезан (Проп 1984: 146), али је у епској поезији то архаично извориште затомљено реалистичком мотивацијом. Симулацији често прибегавају жене и јунаци у невољи. Мара, љуба Мандушића Вука, смејући се наговара Турке који су је отели да пију више вина да би их њен спасилац, слуга Милован, лакше савладао (СНП IIIр, 64). Сличан метод користе крчмарице, а било да су помоћници или противници јунаку, свој лукави план спроводе уз осмех. Тако се Јана привидно радује и хвали Ђема Брђанина што је свезао Марка Краљевића (СНП II, 68). Кнез Иван Кнежевић „утр’ сузе, па се силом смије”, настојећи да кроз преговор с Турцима ослободи робље (СНП IV, 29).

Понекад радовање прати погрешну предикцију будућих догађаја, који се трагично преокрећу. Гојковица, „танана невјеста” смеје се узиђивању, мисли да је шала (СНП II, 26), Новак ковач се осмехује и не прозрева Маркову намеру да га казни због недовољно добре сабље (МХ II, 43), а Иво Црнојевић се озари кад после много година пронађе решење, заменика за наруженог младожењу (СНП II, 89). У истој песми се војвода Милош, лажни женик, грохотом засмеје кад види озлојеђеног Максима, устремљеног ка њему, не слутећи крвопролиће. У свим овим песмама смех је најавио несрећу.

1994а: 292–293). Слично је на примеру бајке о принцези која се не смеје В. Проп објаснио порекло фолклорног обредног смеха, обележја света живих, као и његову повезаност са култом плодности оживљавања природе (Проп 1976: 174–204).

⁴ О ритуалном обраћању и магијском дејству речи које јунак упуту коњу и оружју више у: Петковић 2019: 406–414.

Осим формула у којима је смех показатељ радости, бројне су и оне у којима прати позитивно реаговање на глас, књигу, изречено – кроз одобравање, пристајање на нешто, мада врло често невољно. Тако Марко осмехом прекида затегнуту ситуацију и одустаје од освете девојци која је одбила његову просидбу, дивећи се њеној мудрости и прихватајући кумство (СНП II, 41). Бановић Страхиња се насмеје и открије кад схвати да стариш дервиш прозире његову маску (СНП II, 44). Типска спрега поменутог мотива и одређеног лика оличена је у препознатљивом царевом попуштању кад му Марко дође на диван – одобробољен или дотеран до дуvara, са смешком одобрава Марково кршење прописа (СНП II, 70; СНП IIр, 43).

Много је више примера којима се у епској поезији смехом показује неодобравање, негодовање, противљење. Интересантно је да су формуле и актери исти као и кад је реч о радости и одобравању. Јунаци смехом реагују на ултиматум, а хришћански владари и војсковође на књиге турских царева и противника. Обично следи пркосан одговор.

Примећено је да је смех у нашој епској поезији претежно „подругљив, саркастичан, у већини случајева манифестација власти и господства” (Чајкановић 1994: 292). То посебно долази до изражаја у неизоставним сегментима радње који претходе мегдану, као што су хвалисање, изазивање противника, мегдан речима. Јунак и противник се један другом ругају, а смех који удара на част је понекад убојитији од оружја, па је подсмех у епском свету једна од најтежих увреда. Душан се плаши да ће Латини исмејати његовог заточника јер не зна како треба окренути копље (СНП II, 29); старији, посведочени јунаци се подсмевају млађем, неугледнијем (нпр. Реља Бошњанин и Лека капетан Раду Облачићу – СНП IIр, 85, капетани Иви Голотрби – СНП III, 18, Јанко Секули кад се врати на коњу без седла – ПЦХ, 148); јачи слабијем (нпр. Иво Сенковић аги од Рибника – СНП III, 56, вила Марку – МХ II, 2 или Марко Арапину: „Насмеја се Краљевићу Марко: / ’О јуначе, Арапине црни! / Ил’ се шалиш, ил’ од збиље бијеш?” – СНП II, 65).

И не само јунак, и остали епски актери су веома осетљиви на подсмех. Мајка Марка Краљевића је озлојеђена, љута, сину упућује веома јетке речи:

Да мој сине, Краљевићу Марко,
Ил’ се смијеш маленој вечери:
Суву лебу и црвену вину;
Ил’ што нас је мало за вечером,
Ил’ се смијеш ти мојој старости?
Ако с’ смијеш маленој вечери,
Суву лебу и црвен вину,
Ти је био већу пребавити
И ја бих је с тобом вечерала;
Ако с’ смијеш што нас мало овдје,
Ти се жени па ће више бити;
Ако с’ смијеш ти мојој старости;
Да Бог даде ти је не дочеко.
(СНП VI, 22)

Љуба бана Бугарина, охоло и надмена, не може да сакрије бес кад јој Марко узврати подсмехом:

Кад је видла баница госпоја,
Да јој с' Марко мило подсмихава,
То је њојзи и помучно било,
Па ми цикну кано љута гуја:
„Зло си сијо, бане Бугарине!
Зло си сијо рујно пити вино,
Рујно вино и љуту ракију,
Зло си сијо, да би те не било,
Нит сутрашњег ти дочеко данка!
Вино ти се на ране излило,
А ракија на бијело грло.
Нигди мира јунак не нашао,
Док не свежеш ову напржицу,
Која ми се младој подсмихава...”
(МХ II, 7)

Осим реаговања смехом на књигу и изречено, епски јунаци се осмехују и кад се нађу у специфичном стању опијености. Она може потицати од вина или, још чешће, од девојачке лепоте. Различите узрочнике повезује још и специфичан, прикривен, дискретан осмех, сликовито дочаран као мимика само једног дела лица. Тако се Ђурђу Чарнојевићу у пићу десни „образ на- смејао” (СНП II, 90), Мали Радојица, односно Раде Облачић (СНП VI, 78), не одолева лепој Туркињи у колу смешкајући се десним брком (СНП III, 51), а Титор-барјактар, у истоветној ситуацији – „деснијем јој оком намигнуо, / а лијевим насмијао брком” (СНП IIIр, 37).

Поједини описи девојачке лепоте, као једна од формула неретко испраћена певачевим коментаром, садрже елементе комике који се граде на принципу ласцивности, еротичности. У фокусу су врат, на који таман стаје „рука од јунака”, ђердан и делови тела које дотиче, као и „гаће шаровите” с мотивима вука, баука, везира или момака који спречавају дрешење учкура (СНП III, 20; СНП VI, 24; СНП VII, 4; СНП IIIр, 16; ПЦХ, 116). Овакви описи накита и одела карактеристични су највише за турске лепотице и несумњив су уплив из крајишке епике, а алузије на телесно и сексуално уједно су и одјек раблеовске карневалске смеховне културе.

Кад је реч о шали, ње у правом смислу речи готово да у нашој епској поезији и нема, јер уступа пред доминантним тоном ироније и сарказма. Тако бан Свилајин узалудно покушава да увредљив изазов Марку на мегдан представи као шалу (МХ II, 44). Када се Змај-Огњанин Вук и његова љуба договоре „да с' шалимо да се не срчимо”, разговор се претвара у вређање (ПЦХ, 104). Шала је претежно у песмама присутна индиректно, она се помиње, а не приказује и по правилу је уклопљена у неколико формулативних израза у којима се њеним негирањем потцртава озбиљност и важност изреченог. Нпр. формула „није шала” посредна је похвала: „Није шала онака ђевојка! / Није шала онаки дарови!” (СНП III, 78). Или: „Није шала, три хиљаде Ту-

рак’!” (СНП IV, 34). Други пут служи за додатно уверавање: „Није шала, драги побратиме!” (СНП VIII, 53), „Не шалим се, но истину кажем” (СНП III, 26). Најфреквентнија је формула упозорења, озбиљне претње, иза које следи индиректно или директно ословљавање, нпр. „Не шали се, Иво побратиме” (СНП VI, 52).

Као што се примећује, на фразеолошкој равни, у оквирима формула, мотиви смеха и шале веома су далеко од уобичајене конотације комике, хумора, чак су томе и опозитни. Комичне ситуације од свега су понајмање својствене нашој епици и то не само због озбиљности тематике, већ и зато што подразумевају нетипичне обрте и нехеројске околности, а њих је веома мало у окшталомј схеми епског сижеа и постају доминантне тек када дође до опадања, урушавања жанра. Дотле овакве ситуације остају на нивоу епизода. Неке од најзаступљенијих приказују јунаке кад их ухвати страх. Несклад између репутације Старине Новака, одевеног у чудно одело са хтонским обележјима, и призора у ком бежи испред Грчића Манојла, који га сустиже и дохвата сабљом, доводи до комичне колизије двеју некомпатибилних слика, пропраћених на крају певачевим ироничним коментаром:

Мили боже, чуда великога,
да је коме стати, па гледати
како кроји капу вучетину,
како ц’јепа суру међедину,
а растура орлу перушину!
Бјежи јадан Старина Новаче,
бјежи Новак кроз гору зелену
нешто мало два пуна сахата.
(СНП III, 6)

Бокчевић Шћепан је плашљиви младожења који једва дочека да га одмене заточници. Иронично, то су краљеви и старци, од којих се заправо не очекује јунаштво (СНП VII, 19).

Што је већи контраст и несклад, хумор је успелији. Зато је најчешће наш најбољи јунак у ситуацијама које га комично детронизују. Свакако је најпознатија она о Марковом сусрету с Љутицом Богданом у ком обојица, престрашени један од другог, избегавају окршај.⁵ Други пут се Марко, девер уз девојку, уплаши од Турчина нападача на сватове, па жмурећи маше сабљом око себе, случајно посече противника, а отвори очи тек кад му невеста каже да је опасност прошла (СНП VI, 39).

Још једно подручје где се јунаци не сналазе најбоље подразумева отклон од попришта. Несигуран терен је нпр. сусрет са девојком, невестом или будућом тазбином. Рукописна варијанта из Вукове збирке о Марковој женидби (СНП VI, 24) комбинује низ комичних сцена са хумористичком карактеризацијом протагонисте. Марко је оставио толико снажан утисак да његова

⁵ Проналазећи бројне пародијске и гротескне елементе у поступцима ликова и схеми овог мегдана (Самарија 2004: 46–49), С. Самарија је њихов нереализовани сукоб окарактерисала као инверзију мегдана, пародијски дуел, антимергдан (Самарија 2022: 66–67).

будућа пуница ломи чак три шилтета скачући с пенцера, одакле се дивила јунаку, а девојка га иронично описује: „Вала, мати, пристала јунака! / Но је само блијед у образу, / чини ми се, много пије вина!” Он се, пак, „добро вина натрошио” попивши све, и из своје и из чаша других просаца. На крају их, кад између њих 300 буде одабран као младожења, уз погрде и псовке истерује на сокак, без коња и одеће, љут јер његовом тасту „полокаше вино”. Сви елементи Пропове дефиниције комичног преувеличавања су ту – карикатура, хипербола и гротеска (Проп 1984: 78).

Овакав поступак истовремено је и у функцији одсликавања Марковог лика, који будући да је амбивалентан, сложен и, како је показао Н. Љубинковић, наслојен различитим елементима традиције (Љубинковић 2010: 252), међу свим јунацима показује и највише комичних црта. Оне у херојском свету никад нису доминантне, али су упадљиве због одступања од пројектованог идеалтипа. Познато је да је специфичан хумористички колорит Марку подарио Тешан Подруговић укрштајући архаичну матрицу хтонског јунака са манама обичних људи и комбинујући карактерне особине као што су прекост, плаховитост, тврдоглавост, неутољива жеђ за вином са гротескним портретом силовитог јунака, огромних црних бркова, у ћураку окренутом наопако, вештог с тешком топузином, неуморног у испијању вина, које дели са својим шареним коњем. Једини комичан лик који се Марку приближава по комплексности и лепези опонираних физичких и карактерних особина, припада супарничком табору. То је Будалина Тале, маркиран већ вербалном комиком имена и, како је показано, својеврстан пандан Краљевићу Марку – на кулашу, с дреновом батином, својеглави инација, увек мимо других и изван јуначких стереотипа, а због погрешних потеза по којима увек предњачи, често и насамарен. Сав је „izvan šablona”, „nejunačkog izgleda i nehajnog ropanja” (Крњевић 225–226), али упркос незграпној појави, кроз његов лик највише је руглу извргнуто глупо поступање, алогија (в. о томе Проп 1984: 97–102). Сви остали јунаци који повремено блесну у комичком сјају су једнодимензионални и сведени претежно на гротескни портрет, противречан јуначком делокругу. Такав је Иво Голотрба, јунак смешног имена знамења, са скупоценим, златним оружјем, али без кошуље, поцепане капе и одеда на ком провирују колена и лактови. Неуобичајен хабитус и неугледно физичко обличје доминирају такође и у хумористичком приказу стараца јунака, какав је нпр. краљ Александар, заточник Бокчевић Шћепана:

Сиједа му и глава и брада,
У главу му зуба ђавољега,
Све му вјетар на шкрбине пува,
Те му браду на пламене тура...
(СНП VI, 19)

Сумарни поглед на мотиве смеха, шале и хумора у нашој епској поезији потврђује њихову маргиналност у епској сижетици кад је реч о уобичајеном функционисању ових мотива у изградњи комичних ликова и ситуација. С друге стране, открива се велика фреквентност мотива смеха и шале у фразе-

олошкој равни, у склопу ситуационих и комуникационих формула разговора и реаговања актера, где показују читаву лепезу разуђених значења, од радости и одобравања, преко негодовања, одбијања, пркоса, ругања, до магијског оруђа и показатеља омамљености. Епски смех се тако уклапа у више теоријских концепата смешног⁶, који укључују несклад, изневерено очекивање кад се одступа од општег места и идеалтипа, надмоћност неког од актера и обредност. Овај семантички распон од профаног до сакралног сликовито говори о вишеслојности, синкретичности епских кодова, који захтевају другачије, сложеније и дубље рашчитавање.

ИЗВОРИ

- МХ II – *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme. I/2*, knjiga druga, dr S. Bosanac (red.), Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
- ПЦХ – С. С. Милутиновић, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, (прир.) Д. Аранитовић, Никшић: НИП „Универзитетска ријеч”, 1990.
- СНП II – В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. II, Сабрана дела, књ. 5*, Р. Пешић. (прир.), Београд: Просвета, 1988.
- СНП III – В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. III, Сабрана дела, књ. 6*, Р. Самарџић (прир.), Београд: Просвета, 1988.
- СНП IV – В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. IV, Сабрана дела, књ. 7*, Љ. Зуковић (прир.), Београд: Просвета, 1986.
- СНП VI – В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. VI, 2. државно изд., Љ. Стојановић (прир.)*, Београд: Државна штампарија, 1935.
- СНП VIII – В. С. Караџић, *Српске народне пјесме, књ. VIII, 2. државно изд., Љ. Стојановић (прир.)*, Београд: Државна штампарија, 1936.
- СНП IIр – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, књ. II*. Ж. Младеновић и В. Недић. Београд: САНУ, 1974.
- СНП IIIр – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, књ. III*. Ж. Младеновић и В. Недић. Београд: САНУ, 1974.

ЛИТЕРАТУРА

- Бандић 1980: D. Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd: BIGZ.
- Бергсон 2004: A. Bergson, *O smehu*, Novi Sad: Vega media.
- Детелић 1996: М. Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Посебна издања, књ. 64, Београд: Балканолошки институт САНУ, Универзитет у Крагујевцу, Центар за научна истраживања.

⁶ Сабирајући вишевековна разматрања комичног у дугој историји научне мисли, И. Перишић типолошки разврстава теоријска размишљања о смеу према основној премиси за коју се смех везује. Класификација обухвата теорије несклада или инконгруенције, теорије изневереног очекивања, теорије надмоћи или супериорности, теорије о комичкој катарзи, виталистичке теорије или теорије олакшања, комуниколошке теорије и етнолошко-антрополошке теорије, које се заснивају на обредности (Перишић 2012: 44–54).

- Карацић 1824: В. С. Карацић, Предговор, у: *Народне српске пјесме. Књига прва у којој су различне женске пјесме*, Липиска, XV–LXII.
- Крњевић 1980: Н. Крњевић, *Živi palimpsesti ili o usmenoj poeziji*, Београд: Nollit.
- Кулишић и др 1970: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит.
- Љубинковић 2010: Н. Љубинковић, *Трагања и одговори. Студије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Петковић 2019: Д. Петковић, Стереотипна епска ситуација – разговор јунака с коњем и оружјем, у: *Стереотипът в славянските езици, литератури и култури, Т. 2. Литературознание. Културология. Антропология. Фолклористика, Четиринадесетите меѓународни славистични четения*, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, 406–414.
- Перишић 2012: I. Perišić, *Uvod u teorije smeha: kratak pregled teorije smeha od Platona do Propa*, Београд: Službeni glasnik.
- Проп 1976: В. Я. Пропп, *Фольклор и действительность*, Москва: Наука.
- Проп 1984: V. Prop, *Problemi komike i smeha*, Novi Sad: NIŠRO „Dnevnik“, Književna zajednica Novog Sada.
- Самарџија 2022: С. Самарџија, Ал' ето ти Љутице Богдана. Историја и традиција у тумачењима једне биографије, Београд: *Култура*, 174–175, 51–75.
- Самарџија 2004: С. Самарџија, *Пародија у усменој књижевности*, Београд: Народна књига – Алфа.
- Фрејзер 2003: Dž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Београд: „Ivanišević“.
- Чажкановић 1994а: В. Чажкановић, Магични смеј, у: *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924. Сабрана дела из српске религије и митологије*, књига прва. Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М., 292–314.
- Чажкановић 1994б: В. Чажкановић, Светац на десном рамену, у: *Студије из српске религије и фолклора 1925–1942. Сабрана дела из српске религије и митологије*, књига друга. Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М., 289–294.

Danijela R. Petković

MOTIFS OF LAUGHTER, JOKES AND COMIC SITUATIONS IN ORAL EPIC POEMS

(Summary)

Epic poetry is understood as the oral history of a people, and epic heroes as national heroic models. That fact and the serious, solemn tone of the epic poem have left little space for humorous motifs. The motifs of laughter, jokes and humor in Serbian epic poetry are marginal with regard to the usual functioning of these motifs in the construction of comic characters and situations. On the other hand, there is a high frequency of the motifs of laughter and jokes on the phraseological level, within

the situational and communication formulas of conversation and actors' reactions to the book or what was said, showcasing a plethora of different meanings, such as joy and approval, displeasure, rejection, defiance, taunt, magical tool and sign of stupor. One segment of the research is devoted to the study of comical, yet non-transparent, features of individual heroes and comical situations, which arise in situations when heroes find themselves in atypical or less heroic circumstances. Within the strict rules of heroic worldview, motifs of laughter and jokes acquire a different meaning and fit into several theoretical concepts of the funny, which include dissonance, disappointed expectation, when one deviates from the general place and ideal type, the supremacy of one of the actors, and ritualism.

Keywords: laughter, joke, comedy, humor, formula, oral epic poem.